

Gudrun Krämer, *A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel* (Translation from German: Graham Harman and Gudrun Krämer), Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2008, 357 pp.

גודרון קרָמֶר היא אחת המזרחניות הגרמניות החשובות בימינו. בעבר פרסמה קרמר ספרים שעסקו בתולדות האסלאם ובתולדות היהודים במצרים בעת החדשה. ספרה על תולדות פלסטין נכתב תחילה בגרמנית (2002) ותורגם לאנגלית רק לאחר שנים אחדות. חיבור זה הוא ספר לימוד (text book) ולא מחקר האמור לאתגר את ידיעותינו בנושא או לחדש בו, ובכל זאת הספר תורם תרומה חשובה לחקר נושא טעון זה. כידוע, כל אחד משני צדי הסכסוך הערבי-ישראלי הבנה סִפֵּר (נרטיב) לאומי של תולדות הארץ כדי לשרת את מטרותיו הפוליטיות — מהצד היהודי מודגשים בדרך כלל תולדותיהם של היהודים בתקופת היישוב הישן ובשלהי התקופה העוסמאנית, ואחר כך מתוארים המפעל הציוני, ההתיישבות היהודית והתפתחותו של הסכסוך הערבי-יהודי בארץ; ואילו מהצד הערבי מודגשים תולדות התנועה הלאומית בשלהי התקופה העוסמאנית וההתנגדות הפלסטינית להגירה הציונית ולמדיניות הבריטית. בדרך כלל, ספרים אלו מדירים, במידה כזאת או אחרת, את האחר מההיסטוריה של הארץ, ותיאורו של האחר בהם הוא בעיקר תיאור של אויב תוקפן. אולם למרות ההבדלים הרבים והידועים בין הסיפורים הלאומיים שמשני צדי המתרחס ההיסטוריוגרפי, יש להם גם לא מעט מן המשותף בתיקוף (פריודיוציה) ובהנחות היסוד, ועל כך בהמשך. בשני העשורים האחרונים ראו אור ספרי לימוד וספרי מחקר ביקורתיים שניסו לחרוג מהשיח הלאומי ולהציע קריאה אחרת של תולדות הארץ בעת החדשה, ובהם ספריהם של חוקרים ישראלים ביקורתיים, כמו ההיסטוריונים החדשים (בני מוריס, אבי שליים ואילן פפה) וחוקרים פלסטינים, כמו ׀שִׁיד ח'אלִי וסִלִים תִּמְאִרִי¹. ספרה של קרמר, המנסה לבחון בעין ביקורתית והשוואתית את תולדות פלסטין ומציג את נקודות המבט ואת הסיפורים של שני הצדדים, שייך לסוג זה של ספרי לימוד, והוא מחדש הן בחלוקה לתקופות של תולדות פלסטין בעת החדשה והן בקריאה ביקורתית של הסיפורים הלאומיים. בהיותו כזה, הוא יכול לסייע מאוד לסטודנטים להכיר טוב יותר את תולדות הארץ עד 1948 — עד להקמתה של מדינת ישראל והנִכְבָּה (האסון הלאומי הפלסטיני).

בספר זה ניכרת אמפתיה מסוימת לאסונם של הפלסטינים, שהסכסוך נכפה עליהם מרגע שהציונות החליטה להקים את מדינת היהודים בפלסטין (עמדה לא שכיחה בספרות הגרמנית מאז השואה). כך למשל, ההשלכות הרוות האסון של המדיניות

1 ראו למשל: מנאע 1999; Pappe 2004; Khalidi 2006.

הבריטית כלפי הפלסטינים, מדיניות שנשענה על הצהרת בלפור ונכללה בכתב המנדט של האומות המאוחדות, אינן נבלעות בשפע המידע. גם המרד הפלסטיני (1936-1939) ורוח ועדת פיל (1937), שהמליץ לחלק את הארץ למדינה יהודית ולשלטון ירדני של האמיר עבדאללה, מוארים באור שונה – בדרך הוגנת ומאוזנת. בשנים אלו הותשו החברה הפלסטינית ומנהיגותה הלאומית והונחו היסודות לשותפות האינטרסים הציונית-בריטית-ירדנית להקמתה של מדינה יהודית ולאסון הלאומי הפלסטיני בשנת 1948. אם כך, המחברת רגישה לשני הסיפורים הלאומיים – הפלסטיני והציוני – והאמפתיה שהיא מביעה אינה מתורגמת לעמדה חרד-צדדית.

שם הספר שלפנינו מטעה – כביכול עולה ממנו שהספר עוסק בכל התקופה העוסמאנית ובתקופת המנדט הבריטי, אולם כבר מתוכן העניינים ברור שסקירת תולדות פלסטין בספר זה מתחילה למעשה רק בשנת 1750 (פרק שלישי). גם לאחר שצמצמה את יריעת הזמן, עדיין נטלה המחברת על עצמה משימה לא קלה, שלא לומר שאפתנית, לסקור תקופה ארוכה מאוד – שלהי התקופה העוסמאנית (1750-1918) ושלושת העשורים של המנדט הבריטי. למרות הקושי הזה, הצליחה המחברת להוציא מתחת ידיה ספר לימוד רציני, מרענן בגישתו המאוזנת וכתוב בצורה מעניינת ובהירה. פרקי הספר מאורגנים על ציר הזמן והספר סוקר את ההתפתחויות המשמעותיות בתולדות הארץ ותושביה – ערבים ויהודים. לפחות עד שנות השלושים של המאה העשרים היו רוב תושבי הארץ ערבים, ולכן חלקה של האוכלוסייה הערבית בפרקים העוסקים בתקופה העוסמאנית גדול יותר, ואילו מסוף המאה התשע-עשרה, ובמיוחד בתקופת המנדט הבריטי, יש עיסוק נרחב בציונות ובתולדות היישוב היהודי, הישן והחדש.

הבחירה להתחיל את סקירת תולדותיה של פלסטין בעת החדשה באמצע המאה השמונה-עשרה מושפעת מן הביקורת על הכתיבה ההיסטורית הלאומית, ביקורת שלדידה שלהי המאה התשע-עשרה הן נקודת הזינוק של התקופה המודרנית, והתקופה העוסמאנית היא הקדמה לסכסוך הציוני-פלסטיני. התיקוף, כידוע, הוא מרכיב חשוב ביותר בכל סיפור היסטורי, ומשפיע מאוד הן על התכנים הן על בחירת המידע הנוגע לנושא המחקר. הסיפורים הלאומיים, הישראלי והפלסטיני, אמנם חלוקים ביניהם בדבר זכויותיהם הלאומיות של הצדדים, אך בו בזמן שניהם רואים בימי השלטון העוסמאני תקופה של עריצות, חושך ופיגור בהשוואה לרפורמה ולקדמה שהביאו, כביכול, התנועות הלאומיות מאז שלהי המאה התשע-עשרה. הבחירה באמצע המאה השמונה-עשרה, עת הפך **אַהְרָאֵל-עֶמֶר** את עכו לבירת תחום שלטונו וניהל מדיניות של פיתוח ורפורמות מקיפות, היא בחירה נכונה – לא קשה לעגן אותה בממצאים, והיא מראה שניצני הרפורמות והשינויים הופיעו באזור עוד לפני החריזה המערבית במאה התשע-עשרה.

בתקופה שבה עלה זאהר אל-עמר לגדולה בגליל, באמצע המאה השמונה-עשרה, צמחו והתחזקו גם משפחות של נכבדים עירוניים (עוֹלֵמָא וְאַעֲיָאן) ושל שיח'ים כפריים בהרי שכם, בירושלים, בחברון ובמקומות אחרים בארץ (מנאע 1999), העיִלִיִּות (האליטות) מילאו תפקיד חשוב בתולדות פלסטין, במנהל, בשלטון, בכלכלה ובתחומים אחרים. ארבעה מפרקי הספר (הפרק השלישי עד הפרק השישי, עמ' 37-128) מוקדשים לסקירה של התמורות המנהליות והחברתיות-כלכליות בארץ בשלהי השלטון העוסמאני ולניתוחן. כאמור, הערבים היו הרוב המכריע באוכלוסייה לאורך כל התקופה העוסמאנית, ולכן סיפורם ותפקיד העיִלִיִּות הערביות בתולדות הארץ באותה עת מקבלים נתח גדול לכאורה בפרקים אלו. אולם קריאה קפדנית בפרקים אלו מגלה שהמחברת אינה מקדישה מקום רב לתפקידם ולמעמדם הפוליטי-חברתי של משפחות הנכבדים העירוניים והכפריים. כך לדוגמה, שמותיהן של רוב המשפחות המפורסמות ביותר בחברה הפלסטינית בעת החדשה, ובהן אל-חֲסִינִי, אל-ח'אֲלִדִי, אל-עֲלִמִי ואחרות, מוזכרים בפעם הראשונה רק בשליש האחרון של הספר – שם מסופר על הפילוגים שאירעו בתנועה הלאומית הפלסטינית בימי המנדט הבריטי. בחלק השני של ספרה (הפרק השביעי עד הפרק השלושה-עשר) המחברת מתאמצת להביא את שתי נקודות המבט הלאומיות ולהבליט את פרשות הדרכים החשובות בתולדות פלסטין, מהצהרת בלפור ועד תכנית החלוקה של האו"ם בנובמבר 1947. מקורותיה של המחברת, ובהם יותר ממאתיים ספרים ומאמרים, רובם באנגלית ומיעוטם בערבית ובשפות אירופיות, כמו גרמנית וצרפתית, מרשימים בהיקפם ובאיכותם. רשימת המקורות עדכנית ומגוונת, וכוללת את מיטב המקורות הקלאסיים שהתפרסמו בתחום, לצד פרסומים חדשים שהאירו זוויות ונקודות מבט חדשניות. עם זאת, רשימת המקורות אינה מפתיעה ואין בה מקורות חדשים ולא-ידועים. חסרים במיוחד מקורות הנחשבים למקורות ראשוניים, כמו מקורות ארכיוניים, כתבי יד ואחרים.

לצד נקודות הזכות של הספר, שרובן הוזכרו לעיל, אפשר להצביע גם על כמה חולשות:

א. התקופה הארוכה מאוד בתולדות הארץ שהמחברת בחרה לסקור הכבירה על המלאכה. פרקי היסטוריה טעונים, ובהם תולדות הפלסטינים, תולדות היישוב היהודי ותולדות היחסים בין שתי הקהילות הלאומיות, לוקים בפירוט יתר. המחברת הוסיפה וכללה בספרה (בשני הפרקים הראשונים) מבוא היסטורי וגיאוגרפי של ארץ הקודש מקדמת דנא ועד התקופה העוסמאנית. תוכנם של שני פרקי מבוא אלו נוגע בטענות הלאומיות ובזיכרון הקיבוצי של שני הצדדים. אפשר להבין את ההיגיון שבהוספת שני הפרקים האלה, אך בעשותה כן מתחה המחברת את היריעה מאוד. הבחירה בתקופה ארוכה כל כך חייבה אותה להתמקד בשאר פרקי הספר בעיקר בהיסטוריה פוליטית

ולהדגיש את ההתפתחות הדמוגרפית, במקום להרחיב ולעסוק בהתפתחויות חברתיות-כלכליות ואחרות. החוסר מורגש בעיקר בפרקים העוסקים במאה התשע-עשרה, מאה שהייתה גדושה בתמורות ובשינויים חברתיים ותרבותיים, ובפרקים העוסקים בשנים שבין מלחמת העולם הראשונה ל-1948, פרקים המתמקדים בסכסוך שהתפתח בין יהודים לערבים, במקום בנושאים אחרים בתולדות הארץ ויושביה. עם זאת, חשוב לשוב ולהדגיש שהנושאים הנדונים בפרקים אלו, נושאים שעיקרם היסטוריה מדינית, זוכים לטיפול רציני, מאוזן ומקיף במגבלותיו של ספר אחד.

ב. רוב רובו של הספר מוקדש להתפתחות הסכסוך בין הציונות לערבים בכלל ולפלסטינים בפרט, ויותר ממחצית עמודיו (מהפרק השביעי, כלומר מעמ' 139 ואילך) מוקדשים לשלושים שנות השלטון הבריטי בפלסטין, ממלחמת העולם הראשונה ועד מלחמת 1948. תקופה זו אינה סובלת ממיעוט מקורות ומחקרים, וקשה לומר שיש חידוש רב בחלק זה של הספר.

ג. כידוע, פרסומים רבים בנושא הסכסוך הערבי-ישראלי מתפרסמים בשתי שפות הלאום בלבד. הכרת פרסומים אלו והשימוש בהם חשובים מאוד לכל מי שמנסה להכיל בחיבורו את שני הסיפורים של תולדות פלסטין בעת החדשה. כבר נאמר לעיל שמקורותיה של המחברת לכתיבת הספר מגוונים, מייצגים את נקודות המבט השונות, ובהם גם חיבורים שפורסמו בישראל ובעולם הערבי. עם זאת, ניכר לפעמים שקרמר אינה שולטת די בעברית (ואולי אף בערבית), ולכן הסתייעה בעיקר במקורות שהביאו את נקודת המבט הישראלית בשפה האנגלית. השימוש שעשתה במקורות שראו אור בעברית ובערבית דל בהשוואה למקורות הרבים בשפות אירופיות. שליטתה החלקית בעברית מתבטאת גם במקרים אחדים (אם כי לא רבים) של שגיאות כעובדות, בתעתיק או בתרגום של מושגים מעברית לאנגלית. כך למשל, המושב נהלל מוגדר 'קיבוץ' (וכך גם תל יוסף, עמ' 192), ושמו המלא של צה"ל הוא 'צבא הגנה לאומית' (במקום 'צבא הגנה לישראל', עמ' 315). אולם שגיאות כאלה נדירות והספר בעיקרו מוקפד. גם שגיאות דפוס, טעויות בתאריכים ובמספרים (למשל, הציון שהמופתי אַמִּין אל-חַסִּינִי מונה לתפקיד בשנת 1922 בעמ' 214, המתקן בעמ' 218 לתאריך הנכון, 1921) נדירות בו ביותר.

תרגום הספר מגרמנית לאנגלית הוא תרגום בהיר וקולח. היבט זה מודגש כאן על רקע תרגומים מוצלחים פחות (מגרמנית לאנגלית) לפרסומיהם של מוזרחנים גרמנים מובילים, כמו ספרו של אלכסנדר שולש (Scholch).² כמו כן, יצוין שיש בספר מספר לא מבוטל של תמונות, מפות וטבלאות, הממחישות לקוראים את המידע הרב והמורכב באופיו הנמסר בו.

המחברת הצליחה אפוא לשלב בספרה שני סיפרים לאומיים מורכבים וסותרים, ובכך תרמה תרומה חשובה לקורא המערבי המעוניין להכיר את מקורות הסכסוך ואת תולדות פלסטין בעת החדשה. מי ייתן וגם בארצנו, הכוונת מזה תקופה ארוכה תחת עול של סכסוך דמים ממושך, יצליחו היסטוריונים משני הצדדים לחבר חיבורים מקיפים, יסודיים ומאוזנים, ולבטא אמפתיה לאחר ולנקודת מבטו, כפי שהצליחה לעשות מחברת ספר זה בספרה החשוב והמומלץ לקריאה.

עאדל מנאע

ביבליוגרפיה

- מנאע, עאדל, 1999. תאריך פלסטין פי אואח'ר אל-עהד אל-עת'מאני, 1918-1700, בירות: מאססת אל-דראסאת אל-פלסטיניה.
- Khalidi, Rashid, 2006. *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle For Statehood*, Boston: Beacon Press.
- Pappé, Ilan, 2004. *A History of Modern Palestine: One land, Two peoples*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Scholch, Alexander, 1993. *Palestine in Transformation, 1856-1882: Studies in Social, Economic, and Political Development* (Translation from German: William C. Young and Michael C. Gerrity), Washington, D.C.: Institute for Palestine Studies.